

MUHÂCİRÛN - ENSAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

*Hüseyin ALGÛL**

ÖZET

Biz bu araştırmamızda İslâm tarihinde iki mühim zümreden bahsedeceğiz: Muhâcirûn-Ensar. Muhâcirûn, Mekke'li müslümanlardır, müşrikler onlara çok eziyet ettiler. Bu sabırlı müslümanlar Allah ve Rasulü yolunda mallarını terkederek Medine'ye hicret ettiler. Ensar ise Medine'lidirler ve muhacirleri misafir ettiler, her cihetten onlara yardımcı oldular.

RÉSUMÉ

Une Recherche Sur Les Émigrés Et Les Ançâr (Les "Aides")

Dans cette recherche, nous parlerons de deux communautés musulmanes dites "Les Emigrés" et "Les Ançâr" (Les Aides). Les Emigrés étaient les musulmans mecquois. Ils étaient subits aux injustices et aux tortures par les muchrikûn, les Associateurs ces musulmans patients ont émigré de la Mecque à Médine. Ils ont mené le combat (dijhad), de leurs biens et de leurs personnes, sur le chemin d'Allah. Quant aux Ançâr (Les Aides), ils étaient les musulmans Médineis qui avaient aidé Les Emigrés à S'installer à Médine. Ainsi, ils ont réalisé une véritable communauté musulmane.

* Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Biz bu araştırmamızda evvelâ Muhâcirûn-Ensâr tabirlerinin lugavî ve istilâhî mânaları hakkında bilgi sunduktan sonra İslâmî devirde idrak edilecek gelişmelerle bir mukayese imkânı bulabilmek için gerek Muhâcirûn'un gerekse Ensâr'ın câhiliye devrindeki soyları, kabileleri, inanç ve ictimâî yapıları hakkında kısa bilgi vermeyi düşünürüz. Müteakiben, hicretten sonra Medine'de ortaya çıkan problemlerle Evs-Hazreç birliğinin sağlanması ve Muhâcirûn-Ensâr bütünleşmesi üzerinde duracağız.

"Kesmek, ayırmak, bağlantıyı koparmak, terketmek ve yüzçevirmek" anlamındaki هَمَرَ sülâsî fi'linden bir mastar olan هَجَرَ kelimesi temel anlam olarak "kişiye taahhüdü gereken şeyin terki" ifadesindedir. Bu son mastar anlamıyla هَجَرَ kelimesi "ortada bulunan taahhüdü kopararak ayrılma, bir yerden başka bir yere çıkıp gitme" anlamındadır. Şu da belirtilmelidir ki, geniş anlamı ile bunu karşılayan هَجَرَ mastarı vardır ki, bu da "bir yerden başka bir yere çıkış" demektir. Bu kökten gelen هَجَرَ kelimesi ise هَجَرَ fi'linden bir ism-i fâildir. "Bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek için çıkış yapan kişi" anlamındadır. "Muhâcirler" anlamında çoğul olarak هَجَرَ tabirleri kullanılmaktadır.

İslâm tarihinde ise Muhâcirûn deyince "Allah'a ve Resûlüne îmaneden, İslâm'ı kabul edip mucibince amel etmeye çalışması sebebiyle Mekke'de puta tapıcılarca çeşitli eziyetlere uğratılan ve yurtlarından çıkmaya mecbur bırakılan kimseler" akla gelmektedir. Bu tabir, Cenâb-ı Hak tarafından Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiş, Resûl-i Ekrem tarafından da hadislerde aynen ifade edilmiştir.

Bir de bununla yanyana zikredilen "Ensâr" tabiri vardır. نَصَرَ نَصْرًا fi'li, yardım etmek anlamındadır. نَصَرَ in çoğuludur. نَصَرَ ise نَصَرَ in mübalağa sığası olup "çok yardım eden" demektir. Buna göre نَصَرَ "çok yardım edenler" manasına gelir. Bu kelimenin ism-i mensubı نَصْرًا gelmekte olup Ensâr'dan bir zat kastolduğunda bu tabir kullanılır.

İslâm tarihi literatüründe ise Ensâr, Medine'li Evs ve Hazreç kabilelerinin tümüne verilen isimdir. Bunlarla muâhedeli olanları da bu tarife ekleyenler vardır. Kendi aralarına göç edip gelen Hz. Peygamber'e ve Muhâcir'lere yardımcı oldukları için bu adla anılmışlardır.

Ancak bu isimlendirme kim tarafından yapılmıştır? Ensâr adını onlara ilk veren, Cenâb-ı Allah mıdır? Hz. Peygamber midir? Yoksa yardıma konu olan Muhâcir'ler midir? Bu meseleye çözüm getirecek sıhhatli bir belgeye sahip bulunuyoruz. Rivayet edildiğine göre Gaylan b. Cerir'in:

- "Öteden beri mi Ensâr ismiyle anılırdınız, yoksa bu ismi size Allah mı

verdi? sorusuna Enes b. Malik (R.A.): "Evet, bize bu ismi Allah koydu" demiştir¹.

Demek ki, Muhâcîr tabirinde olduğu gibi Ensâr tabiri de Kur'ân-ı Kerim âyetlerinde yer almış, hadîs-i şeriflerde de aynı manada ifadesini bulmuştur.

Muhâcîrûn'un Câhiliye Devrindeki Durumu

Neseb âlimlerinin çoğunluğu Kureyş'in atası olarak Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Maad b. Adnan'ı görürler ve Kureyş'i iki kısma ayırırlar:

1. Kureyşü'l-Bitâh: قُرَيْشُ الْبِطَاحِ: Bunlar Mekke vadisinde yerleşenler olup başlıca kolları şunlardır: Benî Abd-i Menaf, Benî Abdi'l-Uzza, Benî Abdi'd-Dâr, Benî Zühre, Benî Teym, Benî Mahzum, Benî Cumah, Benî Sehm, Benî Adıyy.

2. Kureyşü'z-Zevâhir: قُرَيْشُ الظُّوَاهِرِ: Bunlar Mekke vadisi dışında yerleşenlerdir ki, el-Haris, Mâlik, Muhârib, Teym, Kays ve sair bazı kollar buna dahildirler.

Kehhâle, Kalkaşandı'ye dayanarak İslâm dönemindeki Kureyş kollarını şöyle sıralar:

Benî Hâris, Benî Huzeyme, Benî Âyide, Benî Sâme, Benî Lueyy, Benî Âmir b. Lueyy, Benî Adiy, Benî Sehm, Benî Cumâh, Benî Mahzûm, Benî Temîm, Benî Zühre, Benî Esed, Benî Abdiddâr, Benî Nevfel, Benî Muttalib, Benî Ümeyye, Benî Hâşim^{1/a}.

Câhiliye devrinde arap kabileleri bağımsız hareket ederler, şahsî meziyetlerinden ve zenginliğinden dolayı içlerinden birini reislik mevkiine getirirlerdi. Bunlara "şeyh" ünvanı verilirdi. Reislik bazı hallerde babadan oğula geçmekle beraber bu, vazgeçilmez bir gelenek olmayıp zaman zaman reisin oğlu değil, reislik meziyetlerine sahip bir başkası o mevkie gelirdi.

Kabile reisinin icra selahiyeti olmadığından dolayı meydana gelen hırsızlık ve cinayet olaylarının halledilmesi için hukûkî kaideler yoktu. Böyle durumlarda herkes kendi başının çaresine bakar, dolayısıyla hak, haklının değil, kuvvetlinin olurdu. Kan davası da buradan çıkıyordu. Öldürülen kişinin en yakın mirasçısının onun öcünü alması, üzerine düşen bir görev idi. Buna "se'r" deniyordu.

Câhiliye devrinde Hicaz sâkinleri şehirli ve göçebe olmak üzere iki grup halinde yaşamakta idiler. Genellikle şehirli ticaret ve ziraatle², bedeviler işe hayvancılık, yer yer de vurgunculukla hayatlarını kazanırlardı. Kuzey ve Güney

1 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 1.

1/a Bk. Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâilü'l-Arab, Beyrut 1982, III, 947-951. Hamidullah Hz. Muhammed (S.A.S.)'e peygamberliğin geldiği günlerde Mekke'de Kureyş'e mensup on kolun mevcudiyetinden bahseder: 1- Benî Hâşim, 2- Benî Ümeyye, 3- Benî Nevfel, 4- Benî Abdiddâr, 5- Benî Esed, 6- Benî Teym, 7- Benî Mahzum, 8- Benî Adiy, 9- Benî Cumah, 10- Benî Sehm. Bk. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi (Çev. M. Said Mutlu - Salih Tuğ), İstanbul, 1388-1969, II, 120.

2 Mekke ahali ticaretle, Medine'de meskûn araplar ise ziraatle iştigal ederlerdi.

Arabistan'da tarih boyunca yüzlerce devlet kurulmuşken, Hicaz çöllerinde bedeviler hep aynı kalmışlar, deve, çadır, çöl ve hurmadan ibaret olan iptidai geleneklerini bir hayat doktrini olarak yaşatmışlardır. Sabırlı, dayanıklı, nizama, riâyet ve otoriteye bağlılıktan hoşlanmazlardı³.

Mekke'ye gelince, Hz. Peygamber'in beşinci batından dedesi olan Kusay'dan itibaren plânlı bir şehir hüviyetine bürünmüş, Dârunnedve diye bir meclis yapılmış, buna bağlı daireler ve görevliler oluşturularak bir site devleti ihdâs olunmuştur.

Parlamento binası olarak bilinen Dârunnedve; savaş, barış, kumandan tayini ve bunun gibi mühim meselelerin kabile temsilcileri tarafından karara bağlandığı yerdî. Bu parlamentonun üyeleri maddi üstünlük ve kuvvet yoluyla belirlenirdi. Mekke devrinde bu müessesenin müslümanların aleyhine çalıştığına dair üç örneğimiz var: Birincisi bi'setin yedinci yılında müslümanlara karşı iktisâdî abluka ve içtimâî boykot⁴, bi'setin onuncu yılında Taif seyahatinden dönerken Hz. Peygamber'i ülkeye koymama⁵ ve bi'setin on üçüncü yılında Hz. Peygamber hakkında ölüm kararı⁶ almış olmalarıdır. Dârunnedve'ye bağlı olarak "Sikâye, el-Ukâb, Rifâde, Nedve, Kâ'be anahtarlarını taşıma, Şûra, Eşnak, Kubbe, Sifâre, Eysâr-Ezlâm, Emvâl-i Muhâcere" gibi birimler vazife görürlerdi⁷.

Mekke'de, ahâlîye "el-Cemâa" deniliyordu. Toplantılarda söz hakkına sahip çok az sayıdaki imtiyazlı kişilere "Mele", âzatlı kölelere "Mevlâ", akitle kardeş olanlara "ed-Dahîl", antlaşmalarla Mekke'li ailelere karışmış olan yabancılara "Halîf", geçici olarak himayeye alınanlara "Câr", himaye prensibine "el-emân", önemli kararların halka duyurulması görevini üstlenenlere "Münâdî", çok mühim ve tehlikeli gelişmeler esnasında uyarma görevi yapanlara "Nezîr-uryân" denilirdi.

3 Belki de bu hususiyetleri sebebiyle bedeviler başlangıçta ve sonraki yıllarda şehirlilere göre İslâm'a daha şiddetli bir tepki göstermişlerdir. Bk. Tevbe, 9/97-98.

4 İbn Hişam, es-Sîre (nşr. Musatfâ es-Sekka v. dğr.), Kahire 1355/1936, I, 376 vd; Aynı müellif, a.g.e., II, 14 vd.; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, Beyrut 1385/1965, II, 87; M. asım Köksal, İslâm Tarihi-Mekke Devri, İstanbul 1981, s. 281 vd.; Ebu'l-Hasan en-Nedvî, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Cidde 1401/1981, s. 119 vd.

5 İbn Hişam, es-Sîre, II, 60; İbn Sa'd, Tabakat, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), I, 210 vd.; Zeynüddin Ahmed ez-Zebidî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi (Çev. A. Naim-K. Miras), Ankara 1976, II, 759; Ebu'l-Hasan en-Nedvî, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 122 vd.; Safiyürrahman el-mübârekfûrî, er-Rahîku'l-Mahtûm, Beyrut 1408/1988, s. 122 vd.

6 İbn Hişam, II, 124 vd.; İbn Sa'd, I, 226 vd.; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 101-102; "Enfâl, 8/30. âyet" bu olaydan bahseder.

7 Ayrıntılı bilgi için bk. Tecrid, VI, 25 vd.; Şehristânî, el-Milel Ve'n-Nihal, Beyrut 1385/1975, I, 232-250; Neş'et Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, s. 95 vd. d.; Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm (Çev. A. Serdaroglu), Ankara 1976, s. 1-50; Ebu'l-Velid el-Ezrakî, Ahbâru Mekke-Mekke Tarihi (Çev. Y. Vehbi Yavuz), İstanbul 1974, s. 78 vd. d.; Mahmud Es'ad, Târîh-i Dîn-i İslâm-İslâm Tarihi (nşr. A. Lutfi Kazancı v.dğr.), İstanbul 1983, s. 148-312; Tâhiru'l-Mevlevî, Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri (nşr. Abdullah Sert), İstanbul 1974, II, 34-62; İ. Hamî Danişmend, İslâm Tarihi Kronolojisi, I, 266 vd.; Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 110-144; Aynı müellif, İslâm'da Devlet İdaresi (Çev. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 98-119.

Hız. Peygamber'in doğumu sırasında şehrin en nüfuzlu kişisi Abdülmuttalib idi. Onun ölümünden sonra ise Ebû Süfyan b. Harb, Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttalib, Safvan b. Ümeyye, Velid b. Mugîre, Ebû Leheb b. Abdülmuttalib, Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe, Osman b. Affan, Ömer b. el-Hattab, Süheyl b. Amr nüfuzlu kimseleri teşkil ediyorlardı. İslâm'ın yayıldığı yıllarda bunlardan bazıları müslüman olarak hizmet verirken bazıları da ilk müslümanlara düşman olacaklardır.

Şehirlerde ticaretle işgal eden çok az sayıda insan okuma yazma bilmekte idi. İslâmiyetin yayıldığı yıllarda araplar arasında nabat ve kûfî yazısı biliniyordu. Çölde ise kültür, göçebe hayatının zaruretlerinden doğan tecrübe, adet ve geleneklerin geliştirdiği bilgilerden ibaretti. Câhiliye araplarında ilm-i ensâb, şiir ve hitabet son derece gelişmişti. Keza, kâhinlik de yaygındı. Toplum, hürler, esirler ve mevâli'den oluşmakta idi⁸. Genellikle orta ve aşağı tabakalarda kadınların mevkii son derece düşüktü. Genel olarak da kız çocuklarına hor bakılırdı⁹. Meysir türündeki kumar oyunları yaygındı¹⁰.

Câhiliye devri arapları genellikle putperest idiler. Mekke'liler de putperest idi. Uzza ve Hübel, onların büyük putlarındandı. Kehhâle'nin kaydettiğine göre Kureyş deyince akla Uzza gelirdi^{10/a}. Kureyşlilerden pek çoğu da Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. Fakat putları O'na ortak koşuyor, kendilerini Allah'a yaklaştırdıklarını sanıyorlardı¹¹. Mekke'liler arasında çok az sayıda Hanîf bulunmakta idi¹².

Diğer taraftan araplar dış dünyanın kültür tesirlerine kapalı bir hayat geçiriyorlardı. Kendi töreleri içinde cesur, kahraman tabiatlı, fıtraten zekî, konuksever, cömert, haysiyet ve şereflerine düşkün kimselerdi.

Ensâr'ın Câhiliye Devrindeki Durumu ve Mekke'li Müslümanların Medine'ye Hicreti

Ensâr ünvanı ile anılan Medine'li kabileler, biri Evs diğeri Hazrec olmak üzere iki tanedir. İkisi de Kahtânî'lerin Ezd koluna mensupturlar. Evs ve Hazrec, iki kardeş olup, babaları Harise b. Sa'lebe, anneleri ise Kayle'dir. Kayle, Erkam b. Amr'ın kızıdır. Kayle'nin, Ezd'in bir kolu olan Gassânî'lerden veya Uzre

8 Esirler, köle ve câriyelerden oluşuyordu. Mevâli ise âzâd edilmiş köle ve câriyelere denilmekteydi.

9 Bk. En'am, 6/151; Nahl, 16/58; İsrâ, 17/31; Tekvîr, 81/8-9.

10 Bk. Mâide, 5/90.

10/a Kehhâle, Mu'cemu Kabâilî'l-Arab, III, 948.

11 Bk. Zümer, 39/3.

12 O devirde hanîflere örnek olarak "Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr" gösterilir.

kabilesinden olduğu söylenir. Ezd kabilesinin, Arim selinden sonra Tihame'ye, daha sonra da kuzeye gittikleri bilinmektedir. İleride Ensar'ı oluşturacak Evs ve Hazrec kardeşlerin dedeleri Sa'lebe b. Amr işte bu sıralarda -muhtemelen M.S. ikinci -üçüncü asırlarda- Yesrib'e geldi. İlk önce kırsal kesimde yerleşmiş olan bu iki kabile uzun süre Yahudilerin siyasi ve ekonomik baskısına maruz kalmış ve Ezd'in bir kolu olup Şam civarında yerleşmiş olan Gassânî'lerden Mâlik b. Aclan'ın yardımı ile bunun önüne geçmişlerdir. Böylece daha önce dağınık vaziyette bulunan Evs ve Hazrec kabileleri bunu müteakip şehrin içine yerleşmişler ve muhtemelen M. 6. yüzyılın ortalarında şehrin idaresinde söz sahibi olmuşlardır¹³.

İslâm'dan önceki devirlerde tarihleri boyunca Evs ile Hazrec arasında çeşitli iç savaşların zuhur ettiğinde bütün kaynaklar ittifak etmektedir. Câhiliye çağında putperest olan bu iki kabilenin İslâm'dan önce en son giriştikleri uzun süreli iç savaş, Buas savaşı idi. Bu tip iç savaşlarda her iki taraf da çok kayıp vermektedir.

Hz. Muhammed (S.A.S.) Mekke şehrinde peygamberlikle vazifelendirildiği zaman (M. 610 Ramazan), Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir, Zeyd b. Hârise, Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullâh, Zübeyr b. el-Avvam, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Said b. Zeyd, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Habab b. el-Eret, Abdullah b. Mes'ud, Mus'ab b. Umeyr, Suheyb b. Sinan, Âmir b. Führeyre, Ayyaş b. Rebîa, Ebû Fukeyhe; Yâsir -Sümeyye ve oğulları Ammar'ı ve ilâveten Bilâl-i Habeşî ve Ebû Zerr-i Gıfârî gibi zevatı ilk müslümanlar arasında görüyoruz.

Diğer taraftan, Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ümeyye b. Halef, Velid b. Mugire, Utbe b. Rebîa, Ukbe b. Ebî Muayt, Hakem b. Ebi'l-As, Nadr b. Hâris, Ebû Süfyan gibi kimseler ise müslümanlığın yayılışını önlemek için her tedbire başvuruyorlar, ardı arkası kesilmeyen eziyetler yapıyorlardı. Bilâl-i Habeşî, Yâsir ve zevcesi Sümeyye hanım gibi zayıflara karşı caydırıcı bir yöntem olarak bedenlere yönelen dayanılması zor işkenceler yaparlarken; Hz. Ebû Bekir, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi kuvvetli simalara karşı da önce akraba muhiti içinde boykota ve eziyete^{13/a} sonra hem zayıf hem de kuvvetlileri

13 Ayrıntılı bilgi için bk. Kehhâle, Mu'cemu Kabaili'l-Arab, I, 50 vd.; el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân (Çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 22, 657; M. Ahmed Câde'l-Mevlâ Beg v. dğr., Eyyâmü'l-Arab Fî'l-Câhiliyye, Mısır ts., s. 62-69; İbnü'l-Esr, el-Kâmil, I, 655, 676, 678; İbn Sa'd, Tabakat, I, 216-227; İbn Sa'd el-Endelüsî, Neşvetü't-Tarab Fî Tarih-i Câhiliyyeti'l-Arab (nşr. Nusret Abdurrahman), Amman 1982, I, 188-197.

13/a Sıkıntılardan varlıklı ailelerin evlatları da hisselerini almışlardır. Mesela amcası Hakem b. Ebi'l-As tarafından Hz. Osman'ın ihtiyaçları kısıtlanmış ve iplerle bağlanıp boğucu duman koklatılmış, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın İslâm'a girişi annesi tarafından protesto edilmiş (Bk. Lokman, 31/15), diğer kabile mensuplarının da hücumuna maruz kalmış; Zübeyr b. El-Avvam müşriklerce bir odaya hapsolünüp boğucu dumanla işkence edilmiş; Hz. Talha ve Ebû Bekir'e de Nevfel b. Huveylid ile Talha'nın kardeşi tarafından kolları ipe bağlanarak eziyet edilmiş; ayrıca Hz. Ebû Bekir'in, dışardan geçenlerin duyacağı şekilde Kur'an

içine alacak şekilde iktisadi ablukaya girişiyorlardı. Bu sıkıntılardan Hz. Peygamber'de hissesine düşeni alıyordu. Zaman zaman Ka'be avlusunda, namazda, seccadeye kapandığında deve işkembesi dökülmek suretiyle boğulmak istendiği gibi, yürüyeceği yollara engeller konulmuş, evi taşlanmış, Taif dönüşünde de bizzat kendisi taşlanarak üstü başı kan içinde kalmış, şehre alınmama kararına karşı da henüz bir müşrik olan Mut'im b. Adiyy ve oğullarının himayesinde girebilmiştir¹⁴.

İşte hicret ve Muhâcir tabirleri bu noktada karşımıza çıkmakta, Ensâr ile tanışma bu safhada gerçekleşmektedir. Bi'setin beşinci ve altıncı yıllarında peşpeşe Habeşistan'a göç eden 105 kadar muhâcirden¹⁵ yıllar sonra Medine'ye büyük göç başlayacaktır.

Şöyle ki, Hz. Peygamber, nübüvvetin 11. yılı (M. 620) hac mevsiminde Mina ile Mekke arasında Mekke'ye yaklaşık üç kilometre uzaklıktaki Akabe'de Hazrec kabilesinden altı kişi ile karşılaştı. Onları İslâm'a davet etti. Onlar da müslümanlığı kabul ettiler. Nübüvvetin 12. yılı (M. 621)'de Birinci Akabe biatı vuku buldu. Bu biata katılan on iki kişiden onu Hazrec, ikisi de Evs'e mensuptu. Nübüvvetin 13. yılı (M. 622) de ise İkinci Akabe biatı vuku buldu. Bu biata daha çoğu Hazrec'li, daha azı Evs'li olmak üzere Medine'li müslümanlardan yetmiş beş kişi katıldı. Bunların arasında ikisi kadındı. Bu iki biatta Medine'liler "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, Allah Resûlü'nün peygamberliğine şahidlik etmek, hırsızlık ve zina yapmamak, açlık korkusu ile çocukları öldürmemek, iftirada bulunmamak, hiç bir hayırlı işte Hz. Peygamber'e muhalefette bulunmamak, namaz kılmak, zekât vermek; kendilerini, çocuklarını ve kadınlarını koruduğu şeylerden Hz. Peygamber'i de korumak" gibi hususlarda Resûli Ekrem'e söz verdiler. Mallarının, canlarının ve evlâtlarının telef olması pahasına bu sözlerinden dönmeyeceklerine dair teminat verdiler. Hz. Peygamber'le ilk karşılaşan Medine'lilerin Hazrec'ten olmasına rağmen bilhassa Mus'ab b. Umeyr'in Es'ad b. Zürâre ile çalışmaları sonunda İslâmiyetin Evs'liler arasında da hızla yayıldığı anlaşılıyor.

Bu temas ve biatlar sonunda Hz. Peygamber Mekke'li müslümanların Medine'ye hicret edebileceklerini bildirerek bu konuda şöyle buyurdu: "Artık, sizin hicret edeceğiniz şehrin iki kara taşlık arasında hurmalık bir yer olduğu bana gösterildi... Mekke'den çıkmak isteyenler Medine'ye gitsinler, orada

13/a okuması ve göreceği şekilde namaz kılmaması yasaklanmış, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah babasının husumetine maruz kalmış (Bk. Mücâdele, 58/22); bolluk ve refah içinde yetişmiş bir genç olan Mus'ab b. Umeyr, ailesinin çok yoğun protestosuna uğramış, maddî imkânların hepsi elinden alınmış, ama bu genç insan maddî refah yerine İslâm'da sebatı tercih etmiştir.

14 İbn Hişam, II, 62 vd.; Ahkaf, 46/29. âyette bu esnada Hz. Peygamber'in cinlerle muhaveresine işaret edilir.

15 İbn Hişam, I, 359 vd. d.; İbn Sa'd, I, 203 vd. d.; İbnü'l-Esr, el-Kâmil, II, 76 vd.

müslüman kardeşleriyle birleşip kaynaşsınlar. Hak Teâlâ size kardeş yapıtı ve beldelerini sizin için güven ve huzur bulacağınız bir yurt kıldı"^{15/a}.

Mekke'li müslümanlar Hz. Peygamber'in hicret emrine uyarak göç ettiler. Hz. Peygamber'de Yüce Allah'ın izni ile Medine'ye göç etti.

Medine'ye hicret pek kolay olmamıştır. Esasen tarihin hiçbir devrinde bir yerden başka bir yere bütünüyle göç, pek kolay olmamıştır. Göç olayının tabiatında müşkilât vardır. İlaveten, Medine'ye hicrette başka türlü zorluklar da göze çarpmaktadır.

Meselâ Medine'ye hicret için ilk yola çıkan zat diye İslâm tarihine geçmiş olan Benî Mahzum'dan Ebû Seleme'yi ele alalım. Bu zat, zevcesi ve çocuğu ile yola çıkmışken eşinin yakınları onu alakoydular, Ebû Seleme'nin yakınları da küçük olduğu için anne yanında olması gereken çocuğa el koydular. Böylece çocuk, anne ve baba ayrı kalmışlardı. Ebû Seleme tek başına göçe mecbur olmuştu¹⁶.

Abdullah b. Cahş'ın evine, hicretten sonra Ebû Süfyan tarafından el konulup satılmıştı¹⁷.

Ayyaş b. Rebîa, akrabasından Ebû Cehil ve Haris b. Hişam tarafından, ayrılığı sebebiyle annesinin kızgın güneşte kendisini yakmaya devam ettiği, geri dönerse bundan vazgeçebileceği iddiası ile tahrik edilerek Medine'den Mekke'ye geri getirilip hapsedilmiş ve dövülmüştü¹⁸.

Süheyb b. Sinan hicret edebilmek için hayli kabarık alacaklarını hicrete karşı pazarlık konusu yapmıştı. Nitekim pek çok alacaklı olduğu mal varlığını kaybetmiş bu zat için Hz. Peygamber'in "Suheyb kazandı" buyurduğu rivayet edilmektedir¹⁹.

Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'le hicreti de çok şiddetli takip ve tehdit altında cereyan etmiştir. Daha Mekke'den ayrılmadan müşrikler Dârunnedve'de onun hakkında ölüm kararı almışlardı²⁰. İşte bu sırada vahyile tehlikeden haberdar edilen Resûl-i Ekrem, Hz. Ebû Bekir'e hazırlanmasını derhal tenbih etmiş, geceleyin kendi yatağına da Hz. Ali'yi yatırıp, kendisini öldürmek üzere evinin etrafını kuşatanların arasından Yâsin sûresinin ilk dokuz âyetini okuyarak çıkıp Ebû Bekir'in evine gitmiş, hazırlıklar tamamlanınca da gece yarısı Sevr mağarasına intikal etmişlerdi. Mağarada geçirilen üç gece boyunca Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah ile kölesi Âmir b. Führeyre'nin desteği görülmüş,

15/a İbn Hişam, II, 111; İbn Sa'd, I, 226; İbn Sa'd, Tabakat, I, 226.

16 İbn Hişam, II, 112-113.

17 İbn Hişam, II, 144 vd. d.

18 İbn Hişam, II, 118 vd.; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 101.

19 İbn Hişam, II, 121.

20 Bk. Enfâl, 8/30.

takipçiler mağaraya yaklaşmış iseler de Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem'i ve O'nun yol arkadaşını korumuştur²¹.

Yakın bölgedeki takip işi tavsayınca üç gece sonra, henüz bir müşrik olup para ile kılavuz olarak kiralanmış olan Abdullah b. Ureykıt, develeri getirerek Hz. Peygamber'i değişik bir yoldan Medine'ye götürmek üzere yola koyulmuştu. Böylece Hâtemü'l-Enbiyâ'nın Medine'ye târihi hicreti başlamış bulunuyordu²².

Yolculuğun bundan sonrasında da sıkıntılar, tehditler, takipler ve bunlara paralel olarak Hz. Peygamber'in mucizeleri iç içe devam etmiştir. Hz. Peygamber'in, Atike-Ümmü Mabel'in çadırı civarında sürüden geri kalmış bir koyundan kâseler dolusu süt sağdığı müşâhede edilmiş²³, Benî Mudlic yurdundan geçerken Süraka b. Cu'sum'un takibine maruz kalmış, bu kişinin Hz. Peygamber'in başına konulan ödüle erişmek için onu yakalama arzusu, atının ayağının kuma girmesiyle son bulmuş ve uğradığı âfetten, Resûl-i Ekrem'in duası ile kurtulunca geri dönüp giderken takibe gelen diğerlerini de geri çevirdiği gözlenmiş²⁴, Kuba'ya ulaşmadan az evvel yaklaşık yetmiş kişilik bir çetenin reisi durumunda olan Büreyde b. Husayb'ın aynı ödüle erişmek umuduyla elinde kılıç at koştururken adamları ile birlikte müslüman olduğu ve ertesi sabah Kuba'ya girerken Hz. Peygamber'in yanında bir nevi O'nun ilk sancaktarı olarak yer aldığı görülmüştür²⁵.

Böylece 4 Rebiülevvelinde Sevr mağarasında başlayan yolculuk yaklaşık sekiz gün sonra 12 Rebiülevvelinde Kuba'da sona ermişti. Burası o zaman için Medine'ye takriben üç kilometre mesafede bir köydü. Dolayısıyla Hz. Peygamber şehre girmemişse de Medine'ye gelmiş sayılırdı.

Hz. Peygamber Kuba'da Külsum b. Hidm'in evinde misafir kaldığı süre içinde İslâm tarihinde ilk hür kalışın ve câmia olarak istiklâline sahip olabilmenin hayırlı bir meyvesi olarak İslâm'ın yükseliş yıllarının arifesinde Kuba Mescidini bina etmiştir²⁶. Hz. Peygamber henüz Kuba'da iken Hz. Ali'de oraya gelmiştir²⁷.

Hz. Peygamber Kuba Mescidi tamamlandıktan sonra Medine'ye girmeye niyetlenince Benî Neccar'dan dayılarına haber göndermiş, onlar da silahlanıp

21 Bk. Tevbe, 9/40.

22 "Şayet kavmi tarafından çıkmaya mecbur bırakılmasaydı Mekke'den asla ayrılmayacağı"nı söyleyen Hz. Peygamber'in üzüntüsü -rivayete göre- Cuhfe denilen yerde nâzil olan Kasas, 28/85. âyetle giderilmişti.

23 İbn Sa'd, Tabakat, I, 230 vd. d.

24 İbn Sa'd, IV, 242.

25 İbn Sa'd, IV, 242.

26 Bk. Tevbe, 9/108; Mescidin bina edilişi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İbn Sa'd, I, 235; İbn Hişam, II, 139; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, II, 107; Tecrid, X, 107 vd.

27 İbn Hişam, II, 138.

gelmişlerdi. Kafilâ bir cuma güne Benî Sâlim b. Avf yurdundan geçerken Ranûna vadisinin ortasına varıldığında Hz. Peygamber İslâm tarihinin ilk hutbesini îradetti, ilk cuma namazını kıldırdı²⁸.

Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb el-Ensârî (R.A.)'ın evinde yedi ay kadar misafir kaldıktan sonra bu süre içinde yapılan Mescid-i Nebî'nin bitişiğindeki odalara taşındı²⁹.

Böylece Hz. Peygamber'in Medine'lileri sevince boğan intikaliyle İslâm tarihinde yeni bir devrin başlangıcını teşkil edecek olan tarihi hicret yolculuğu tamamlanmış oldu. Arabistan yarımadasının çeşitli bölgelerinden, müslüman olan bazı zevatın hicretleri, Mekke'nin fethine kadar devam edecektir.

Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadîs-i Şeriflerde Muhâcirler

Muhâcir ve Ensâr tabirleri Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde yan yana bazı âyetlerinde ise ayrı ayrı yer alırlar.

Hac süresinin kırkinci âyetinde Muhâcir kavramı en açık ve vecîz bir şekilde tanıtılmaktadır:

- "Onlar haksız yere ve Rabbımız Allah'tır dediler diye yurtlarından çıkarılmışlardır"³⁰.

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerimeye göre Muhâcirler "Allah'a iman ettiklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmışlar"dır.

Aşağıda meallerini sunacağımız âyetlerde de diğer bazı inceliklerle beraber bihassa bu manaya işaret vardır:

- "Haksızlığa uğratıldıktan sonra Allah yolunda hicret eden kimseleri, and olsun ki, dünyada güzel bir yerde yerleştiririz. Ahiret ecri ise daha büyüktür, keşki bilseler! Onlar sabreden ve yalnız Rablerine güvenen kimselerdir"³¹.

- "Rabbin türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır..."³²

- "... Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolunda ezaya uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım..."³³

28 İbn Hişâm, II, 146; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 107; M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, I, 17 vd.

29 İbn Sa'd, II, 234; Tecrid, X, 110.

30 Hacc, 22/40.

31 Nahl, 16/41-42.

32 Nahl, 16/110.

33 Âl-i İmrân, 3/195.

Bu âyetlerde yer alan "haksızlığa uğratıldıktan sonra...", "... türlü eziyetlere uğratıldıktan sonra...", "... memleketlerinden çıkarılanların, yolunda ezaya uğratılanların" ifadeleri Muhâcir'in Hacc sûresindeki tarifine aynen uymaktadır. Buna göre, hicret eden müslümanlar Mekke'de putperestlerden, çok eziyet görmüşler, haksız muamelelere maruz kalmışlar ve çok sevdikleri öz vatanlarından çıkarılmışlardır. Buradaki "çıkarma" ifadesi herhalde "çıkarmaya ve terketmeye mecbur bırakıldılar" anlamındadır.

Bu şartlar altında ağır eziyetlere katlanmanın bir mükâfatı olarak hicret eden kişiye Cenâb-ı Hak tarafından bolluk, bereket, genişlik ve ferahlık vad edilmiştir:

- "Allah yolunda hicret eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yer ve genişlik bulur. Evinden, Allah'a ve Peygamberine hicret ederek çıkan kimseye ölüm gelirse, onun ecrini vermek Allah'a düşer. Allah bağışlar ve merhamet eder"³⁴ meâlindeki âyet buna delâlet etmektedir.

Ayrıca bu âyette geçen "Allah'a ve Peygamberine hicret ederek çıkan kimse" ifadesi hicretin motor gücünü vurgulamaktadır. Yani hicret, şekil olarak Mekke'den Medine'ye vuku bulmuştur. Ama bunun motor gücünü ve yakıtını "Allah ve Peygamberin rızasına erişmek; gaye, fikir ve mâna olarak bunlara yönelmek" oluşturmaktadır. Bu gaye ve niyet yoksa İslâm tarihi literatüründe yer aldığı şekliyle hicret tahakkuk etmiş olmamaktadır.

Nitekim hadis-i şerifte de bu mânada varid olmuştur. Ömer b. el-Hattab'tan rivayete göre Resûlüllâh (S.A.S.) buyurmuştur ki:

- "Amellerin kıymeti ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur. Artık, nâil olacağı bir dünya nimeti veya nikâh edeceği bir kadından dolayı hicret etmiş kimse varsa hicreti, Allah'ın ve Resûlünün rızasına değil, sebep-i hicreti olan şeye müntehidir"³⁵.

Aşağıda meallerini sunacağımız âyetlerde ise "Allah ve Resûlünün rızasına nail olmak gayesiyle hicret edenler" "Allah yolunda cihad edenler"le beraber zikredilmiştir:

- "İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler Allah'ın rahmetini umarlar..."³⁶.

- "İnananlar, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte, kurtulanlar onlardır. Rableri onlara, katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler

34 Nisâ, 4/100.

35 Tecrid, I, 1 (Vahyin ilk başlamasının nasıl olduğuna dair açılan babın birinci hadisi)

36 Bakara, 2/218.

bulunan ebedî ve temelli kalacakları cennetleri müjdeler. Doğrusu büyük ecir Allah katındadır"³⁷.

Bu iki âyetteki sıralamada "İmân etmek" önceliği almakta, "hicret etmek" ikinci sırada, "cihad" ise üçüncü sırada yer almaktadır. Demek ki hicret, Allah'a ve Resûlüne imandan sonra, cihaddan önce çok ehemmiyetli bir sırada yer almaktadır. Çünkü hicret, iman etmeyi gerektiriyor, cihad ise "Allah ve Resûlünün rızasına erişmek için eziyetlere katlanmayı ve icabında yurdundan, yuvasından çıkarılmayı gerektiriyor. Nitekim Hacc süresinde de bunun bir ötesine geçilerek hicret ettikten sonra öldürülen veya ölenler şöyle müjdelenmektedir:

- "Allah yolunda hicret edenlere, sonra öldürülen veya ölenlere Allah, elbette onlara güzel bir rızık verecektir. Rızık verenlerin en hayırlısı yalnız Allah'tır. And olsun ki, onları hoşnut olacakları bir yere koyar..."³⁸.

Haşr süresinde ise yoksul Muhâcirlere hususi bir şekilde işaret edilmiştir:

- "Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden Muhâcir fakirleridir. İşte doğru olanlar bunlardır"³⁹.

Nitekim Hz. Peygamber de "Yoksul Muhâcirler cennete zenginden önce girecektir"⁴⁰. "İnsanların köprüyü ilk geçeni Muhâcirlerin fakirleri (olacak)tır"⁴¹. "Kıyamet günü fakir Muhâcirlerin yüzlerinin nuru güneş ışığı gibi (parlak) olacaktır"⁴² hadislerinde fukarâ-i muhâcirîni övmüştür.

Herhalde bunlar, Mekke'de zuafâdan olmakla çok eziyet gören, mâlî bakımdan da yoksul olmakla Medine'de de uzun süre bu hallerine sabreden kimseler olmalıdırlar. Belli ki sabr-ü sebat sadece bu tür sıkıntılara katlanmak değil, aynı zamanda bu tür şahsi sıkıntıları göğüsledikten sonra Hz. Peygamber'i takip etmek, vahy ile indirilen ayetleri ezberlemek, anlamak, uygulamak, Resûlüllâh'ın cihad ve benzeri davetine icabette hassasiyet göstermek şeklinde de tezahür etmekte idi.

Kuşkusuz hadislerdeki bu müjde yoksul Muhâcirlerin böyle olmayan Muhâcirlerden daha üstün olduğuna değil, onların genel müjdeler içinde cüz'i ve müstakil kemalâtına delâlet etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber Muhâcirlerin

37 Tevbe, 9/20-22.

38 Hacc, 22/58-59.

39 Haşr, 59/8.

40 Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 37; Farklı varyantları için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 304, II, 168, 169, 296, 343, 451, III, 63.

41 Müslim, Ketâbü'l-Hayz, 34.

42 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 177, 222.

umumu hakkında müjdeler de vermektedir. Bu konuya ışık tutan iki hadis meali sunmak istiyoruz:

- "Cennete ilk girecek Muhâcirlerdir"⁴³.
- "Muhâcirler, ümmet arasında insanlar için çıkarılmış en hayırlı nesillerdir"⁴⁴.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Ensâr

Kur'ân âyetlerini bu açıdan incelediğimizde üç husus dikkati çekmektedir: Birincisi, yaklaşık dokuz yerde geçen "Ensâr: kelimesinin Medine'li Ensâr'la alâkası yoktur. İkincisi, bazı âyetlerde Ensâr adı geçmemekle beraber İslâm tarihi literatüründe yer alan özelliklerinden bahsedilmektedir. Üçüncüsü, aşağıda malleri nakledilecek iki âyette ise bu kelime, İslâm tarihinde yüklendiği anlamda geçmektedir:

- "İyilik yarışında önceliği kazanan Muhâcirler ve Ensâr ile onlaraa güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnutturlar. Allah onlara, içinde temelli ve ebedi kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır; işte büyük kurtuluş budur"^{44/a}.

- "And olsun ki Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygamber'e uyan Muhâcirlerle Ensârın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini onlara karşı şefkâtlı ve merhametli olduğu için kabul etmiştir"⁴⁵.

Enes b. Mâlik'in Gaylan b. Cerir'e verdiği cevaptan anlaşıldığına göre onlara Ensâr adını Allah Teâlâ vermiş olup, Hz. Peygamber de buna tabi olarak hadislerinde aynı kelimeyi sık sık kullanmış; Muhâcirler olsun, Medine'nin yerlisi olsun bütün müslümanlar da bunu memnuniyetle benimsemişlerdir. Konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağından dolayı Hz. Peygamber'in, içinde "Ensâr" tabirinin geçtiği bazı hadislerinin tetkikinde yarar vardır. Bu hadisler meâlen şöyledir:

- "Eğer hicret (dini bir emir ve ibadet) olmasaydı muhakkak ben (kendimi) Ensâr'dan (bir kişi saymış) olurum"⁴⁶.

- "İnsanlar bir vadiye Ensâr başka bir vadiye sülûk etse ben Ensâr'ın vadisine sülûk ederdim"⁴⁷.

43 İbn Mâce, Zühd, 35; Tirmizî, Zühd, 37; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 132.

44 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 324, 354.

44/a Tevbe, 9/100.

45 Tevbe, 9/117.

46 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 2.

47 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 1; Tirmizî, Menâkıb, 66/3901.

- "Ensâr (faziletli insanlardır) onları ancak mü'min olan sever, hiç şüphesiz onlara münâfık olan da buğz ve adâvet eder. Kim ki, Ensârı sever, Allah da onu sever. Her kim de Ensâra buğz ve adâvet eder, Allah da ona adâvet eder"⁴⁸.

- "Allah'a ve âhirete iman eden kişi Ensâra buğzetmez"^{48/a}.

- "Allah'ım, sen, Ensârı, Ensârın oğullarını, oğullarının oğullarını mağfired eyle"⁴⁹.

Böylece İslâm tarihinde İslâm'ı anlama ve uygulamalarıyla daha sonraki müslümanlara nümûne-i imtisal olan ashâbın birinci halkasını teşkil eden Muhâcirlerden sonra ikinci halkasını Ensâr teşkil etmiştir.

Yukarıda mealleri sunulan hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, şayet hicret dînî bir emir olmasaydı kendisini Ensârdan biri sayabileceğini belirttiği gibi, insanlar arasında Ensârın yanında yer alacağını; Ensârı sevmenin iman, buğzetmenin nifak sebebi sayılacağını, esasen Allah'a ve ahirete îman eden kişinin Ensâra buğzedemeyeceğini de ifade etmiş ve onlara Allah'tan mağfired dilemiştir. Dolayısıyla Ensâra hususi bir iltifât-ı nebevî sözkonusudur. Çünkü Ensâr on üç yıldan beri Mekke'de eziyet gören, sıkıntı çeken mü'minleri evlerine konuk, sofralarına ortak etmişlerdir. Bilindiği gibi, öz yurdunu terkedip göçetmek ne kadar zor bir işse mal varlığını, evini ve sofrasını karşılıksız olarak diğerleriyle paylaşmak da o derece zordur. Nasıl ki, Muhâcirleri faziletli kılan Allah ve Resulü'nün rızasına nail olmak için göç etmiş olmaları ise, Ensârı faziletli kılan da Allah ve Resulü'nün rızasına nail olmak için yaptıkları yardımlardır.

Gelişmeler incelendiği zaman, Ensârın, Hz. Peygamber'e verdiği sözlerde durduğu anlaşılıyor. Ensâr, içte Yahudi-münafık fitnesine, dışta ise müşrik tehdit ve tehlikesine karşı Hz. Peygamber'in çevresinde yekvücut olmuşlardır. Bedir Gazvesi öncesindeki istişârî toplantıda Ensâr'dan Sa'd b. Muaz (R.A.)'ın söylediği şu sözler bu açıdan çok mühimdir:

- "Yâ Resûlellâh! Biz sana imân ettik. Seni tasdik eyledik, bize getirdiğin Kur'ân'ın hak olduğuna şehâdet ettik. Bu hususta sözlerini dinlemeye, sana itaat etmeye söz verdik. Ey Allah'ın Resûlü! Nasıl dilersen o suretle hareket et. Biz seninle beraberiz. Seni hak peygamber gönderen Allân'a yemin ederim ki, sen bize denizi gösterip dalsan, biz de beraber dalarız. Ensârdan bir kişi bile geri dönmez. Biz, yarın, düşmanımıza bizimle beraber gitmeni fena görmeyiz. Ey Allah'ın Resûlü! Biz savaşta sebat etmesini, düşmanla karşılaştığımızda sadakat göstermesini biliriz. Umulur ki Allah Teâlâ, sana Ensâr câmiasının elinden seni

48 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 4.

48/a Tirmizî, Menâkıb, 66/3906.

49 Müslim, Kitâbu Fezâili-s-Sahâbe, 172, 173.

gözyıldın edecek şehâmet harikaları gösterecektir. Bunun için aziz Peygamberimiz! Allah'ın bereketine ve selâmetine istinad ederek bizimle beraber düşman üzerine yürüyünüz!"⁵⁰.

Hz. Peygamber Medine'li bu fedakâr müslümanlara "Siz bana insanların en sevimlilerindensiniz"⁵¹ diyerek sevgisini ızhâr etmiş, etbâlarının da kendilerinden olmaları için istekte bulununca "Allahım! Onların etbâını onlardan kıl!"^{51/a} diye dua etmiş, "Ensâr mahallelerinde hayır vardır"⁵² buyurarak iltifat etmiş, "(Kıyamet günü) Kevser havuzunda bana mülâki olacaksınız"⁵³ diye müjde vermiş; hastalığı esnasında ondan ayrı kalacakları endişesiyle ağladıklarını öğrenince de minbere çıkıp şöyle hitab etmiştir: "- Ashâbım! Size Ensârî vasiyet ederim. Çünkü bunlar benim cemaatimdir, sırdaşlarım ve emînlerimdir. Onlar, üzerlerine düşen yardım vazifesini (Akabe gecesi söz verdikleri gibi) yerine getirdiler. Şimdi (vazife mukabilindeki) hakları kalmıştır (ki, cennettir). Şu halde siz, Ensârın iyilik edenlerine teveccüh ve ikram ediniz! (Hududun gayri) fenalık yapanların kusurlarından da vazgeçiniz ve affediniz!"⁵⁴.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadislere Göre Muhâcirün ve Ensâr'ın Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'de Muhâcirlerden şu nitelikleriyle söz edildiğini görüyoruz: "Allah onlardan râzı, onlar da Cenâb-ı Hak'tan hoşnutturlar. Kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler armağan edilecektir. Allah'ın rızasına taliptirler, ilâhî yardım ve desteğe güvenirlere. Allah'ın Resûlüne destek olurlar. Rabbımız Allah'tır dedikleri için yurtlarından kovulmuş, mallarından mahrum edilmişlerdir. Sadık insanlardır, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad ederler. Allah'ın rahmetini umarlar, suçları ilâhî mağfirete erişmiştir. Allah katında dereceleri yüksektir. Zulme uğramışlardır. Hak yolunda sebat ederler ve ancak Rab'lerine güvenirlere. Ziyana, hakarete ve işkenceye uğratılmışlardır. Hicretten sonra da Allah yolunda savaşı sürdürmüşlerdir. Her güçlüğe göğüs germişlerdir. Hicretten sonra düşmanlarla yapılan savaşlarda bir kısmı Allah yolunda şehid düşmüştür. Allah yolunda ölen Muhâcirler Hak Teâlâ tarafından güzel bir şekilde mükâfatlandırılacaklardır".

Muhâcirlerden umumî olarak bahseden hadisleri incelediğimizde onların şu hususiyetleri dikkatleri çekmektedir: "Allah ve Resûlü'nün rızasına nail olmak

50 İbn Hişam, es-Sîre, II, 267; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 120.

51 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 5.

51/a Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 6.

52 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 7; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 177.

53 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 8.

54 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 11; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 176.

için hicret etmişlerdir. Cennete ilk girecek olanlar bunlardır. Ümmet arasında insanlar için çıkarılmış en hayırlı nesillerdir. Kıyamet gününde yüzlerinin nuru güneş ışığı gibi parlayacaktır".

Kur'ân-ı Kerim'i incelediğimiz zaman Ensâr'dan da şu nitelikleriyle söz edildiğini görüyoruz: "Ensâr, Muhâcirleri barındırırlar ve onlara yardım ederler, onlara derin sevgi beslerler, onlara yaptıkları yardımlardan üzüntü duymazlar, kendileri ihtiyaç içinde olsalar da Muhâcirleri kendilerine tercih ederler; mala, mülke karşı hırsları yoktur, muradlarına ermişlerdir".

Ensâr'dan umumi olarak bahseden hadisler incelendiği zaman "şayet hicret dînî bir emir olmasaydı Hz. Peygamber'in kendisini onlardan biri sayabileceği seçkin bir zümre olduğu anlaşılıyor. Mü'minlerin sevdiği, münafıkların buğz ettiği, sevenlerin Cenâb-ı Hak tarafından da sevileceği, sevmeyenlerin ise sevil-meyeceği, ilâhî bağışa erişmeleri için Resûl-i Ekrem'in duasına mazhar olan ve insanların sevimlilerinden addedilen; keza, Peygamber (S.A.S.) tarafından mahallerinde hayır olduğu bildirilen; Kevser Havuzunda kendisine kavuşacakları müjdelenen" bir topluluktur.

Muhâcirûn İle Ensârın Ortak Özellikleri

Sağlam bir ruh yapısına sahip idiler, zihinleri arı ve duruydu, düşünce seviyeleri yüksekti. Tassuptan uzaktılar, olayları değerlendirme ve muhakeme kabiliyetleri gelişmişti. Muhâcirlerin bazıları Hanîf'lerin (Hz. İbrahim'in dinine bağlı olarak bir tek Allah'a inananların) terbiyesinde yetişmişlerdi. Bazıları köle ve cariyelerdi, yoksul kişilerdi, haksızlığa uğrayıp işkenceye sürükleniyorlardı. Hatta bazıları hür oldukları halde kendilerini himaye edecek bir efendiden yoksun ve bir kuvvetli kabile desteğinden mahrum kaldıkları için kendilerine köle muâmesi yapılıyordu. Muhâcirlerden bazıları da zengin ve varlıklı kişiler olup, bir kabile desteğinden mahrum değillerdi. Buna rağmen başta kendi aile ve kabile yakınları olmak üzere müşriklerin mele' takımının eziyetlerine maruz kalmışlardı. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas, Hs. Ebû Ubeyde b. el-Cerrah bunlardandı. Genel olarak bütün Muhâcirler eziyet görmüşler, fakat yılmayıp sabır ve tahammül göstermişlerdi.

Ensâr da aynı sabrı Medine'nin tehlikeli düşman saldırılarına hedef olduğu günlerde gösterebilmişlerdi. Hz. Peygamber'in de hadislerinde açıkça ifade buyurduğu gibi Ensâr, Akabe gecesi verdikleri sözde durmuşlar, üstlendikleri yükümlülük ve sorumlulukların gereğini hakkıyla yerine getirmişlerdi. Bedir savaşı ile ilgili olarak kendileriyle yapılan istişâr toplantıda Resûl-i Ekrem'e "Bizi nereye dâvet edersen peşinden gideceğiz ey Allah'ın Resûlü! Atını denize bile sürsen ardından seni takip edeceğiz!" diyebilmişler ve hayatları boyunca Akabe ruhuna ters düşecek davranışlardan şiddetle kaçınmışlardı.

Muhâcirler, inançlarında o kadar sadakat göstermişlerdi ki, Yasir-Sümeyye ikilisi gibi hicret bile edemeden Allah için canlarını feda edenlere rastlandığı gibi, Mus'ab b. Umeyr gibi maddî refah vasıtalarını İslâm'da sebat uğruna bütünüyle feda edip, Medine'de Resûlüllâh'ın muallimi olarak Müslümanlığın tebliği için sistemli bir şekilde çalışan ve fakat henüz İslâm'ın yükseliş arifesinde - refah ve yükseliş devrini idrak edemeden Uhud'da şehid düşenler vardı.

Her iki taraf da ilim, sohbet, ülfet ve irşad ehli idiler. Allah'a metin imanları vardı, sağlam bir tevekkül ve teslimiyet anlayışları vardı. Hz. Peygamber'e derin sevgi, saygı ve bağlılıkları vardı. Kimi mal ile, kimi can ile, kimi ilimle hayatları boyunca Allah yolunda mücadele vermişlerdi. Aralarında sağlam komşuluk ve iş münasebetleri vardı, nizam ve intizama riayet etmekteydiler. Sağlam bir tesanüd ve uhuvvet bağıyla birbirlerine bağlı idiler. Herkes, toplumun mutluluğu için elinden geleni yapmakta idi. İhsan, îsar gibi din kardeşlerini kendilerine tercih edecek yüksek ahlak esaslarına sahip idiler. Mal, mülk, para gibi şeyler onlar için hizmete vasita idi. Dünya metayı avuçlarında, gerektiğinde din ve toplum için sarfetmeye hazır vaziyette idi. İslâm'ı olanca sadeliğiyle anlamada, yaşamada, savunmada ve yaymada gayretli olup, Kur'an ve Sünnet'e hulûs-i kalple bağlı idiler. Allah Teâlâ'dan gereği gibi korkuyorlar, Resûl-i Ekrem'e lâzım gelen ihtiramı göstermekte kusur etmiyorlardı. Müsamahakâr ve şefkatli olup, birbirlerinin ayıp ve eksikliklerini araştırmazlar, aksine kapatır ve tamamlarlardı. Ayıpları teşhir etmezler, birbirlerini çekiştirmezlerdi, hakkı ve sabrı tavsiye ederlerdi⁵⁵.

Hicretten Sonra İslâm Toplumunun Gelişmesini Tehdit Eden Tehlikeler

Araştırmamızın bu kısmında hicretten sonra Evs-Hazrec birleşmesini ve Muhâcirûn-Ensâr bütünleşmesini zaruri kılan problemlere, daha sonra da bunların halli çalışmalarına değineceğiz.

Hicretin birinci yılını gözönünde bulundurarak baktığımızda Medine ve civarında onbin kişinin mevcut olduğunu görüyoruz⁵⁶.

Bu miktarın tahminen bin beşyüz kadarının müslüman olduğu dikkate alınırsa geri kalan miktar henüz müslüman olmamış araplarla Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kureyza yahudîlerinden oluşmaktaydı.

55 Bu nitelikleri taşıyan Muhâcirûn-Ensâr Haşr sûresinin onuncu ayetinde kıyamete kadar gelecek müslümanlara örnek gösterilmişlerdir ki meâlî şöyledir: "Ey Rabbimiz! Bizi ve iman ile daha önceden biz geçmiş olan din kardeşlerimizi yarlığa! İman etmiş olanlar için kalplerimizde bir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin".

56 Hamîdullah, İslâm Peygamberi, I, 118.

Bu durumda Medine’de filizlenmeye çalışan İslâm toplumunun önünde çeşitli engeller ve problemler görünüyordu. Bu, başta yahûdî engeliydi.

Aslında Hz. Peygamber hicretten sonra yahûdîlerle anlaşma yapmıştı, onlarla iyi münasebetler tesisine ve bunun devam ettirilmesine özen gösteriyordu. Bütün olarak elli iki maddelik ilk İslâm kanun kitabının ikinci kısmı -ileride göreceğimiz gibi- yahûdîlerle ilgili hususları ihtiva ediyordu⁵⁷.

Yahûdîler başlangıçta bir süre anlaşmaya sadık kaldılarsa da İslâm’ın hızla yayılması, müslümanların giderek kuvvetlenmeleri onları rahatsız ediyordu. İslâm öncesi devirde müşrik araplara karşı sağladıkları üstünlüğün yavaş yavaş kaybolduğunu hissediyorlardı. Üstelik Hz. Peygamber’in, bilhassa Muhâcirleri ticârî faaliyetlere teşvikiyle Evs-Hazrec, yahûdîlerin iktisadi hegemonyasından kurtuluyorlardı. Bu ise, yahûdîlerin menfaatine ters düşüyordu. Bunun üzerine gizli-açık bir dizi zararlı faaliyete giriştiler. Bunların başında İslâm çarşı pazarının henüz gelişme imkânı bulunmadan sabote edilmesi gelir. Nitekim kaynaklarda yahûdî ileri gelenlerinden Kâ’b b. Eşref’in müslümanların ilk kurduğu çarşının çadır iplerini keserek yaktığı nakledilir^{57/a}. Diğer taraftan yahûdîler sokakta müslümanlarla karşılaştıkları zaman onlara "es-Sâmü aleyküm" diyorlardı, Sâm, ölüm ve yıkım demektir. Böylece güya hem istihza etmiş oluyorlar, hem de müslümanların mahvını istiyorlardı⁵⁸. Eski devirde araplar nezdindeki itibarlarını istismar ederek bu yeni devirde müslümanlığa meyledenlere veya henüz bu konuda tereddütleri olanlara "müşrikliğin müslümanlıktan daha üstün bir inanış sistemi olduğunu" ileri sürüyorlardı⁵⁹. Bazı yahûdîler ise sabah müslüman olup akşam irtidat etmek suretiyle Medine’li araplardan İslâm’a girenlerin de benzer şekilde eski dinlerine geri dönmelerine güya zemin hazırlamak istiyorlardı⁶⁰. Ayrıca Evs ve Hazrec arasını câhiliye devrindekini andırır şekilde açmak için de çeşitli taktikler uyguluyorlardı. Araplar arası bir çatışma arap olmayanların değerini artırıyor. Çünkü onlara müttefik olarak ihtiyaç duyuluyordu. Evs ile Hazrec’in birleşmesi bu tür müttefiklere duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştı⁶¹. Bu yüzden, iki tarafı tahrikte usta olan yaşlı bir yahûdî, sesi güzel bir genci ayarlıyarak Ensârın toplu olduğu bir yerde Buas’la ilgili suçlama ve aşağılama ifade eden şiirlerden bir demet

57 Bk. İbn Hişâm, II, 147 vd.; Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 118-135; M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, I, 174 vd.; H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi (Çev. İsmail Yiğit v. dg.), I, 134-139; Salih Tuğ, Hicretle Gelen Devlet ve Anayasa Nizamı (Nesil Dergisi, Ekim-Kasım 1979), s. 35-41.

57/a Semhûdî, Vefâ’ü'l-Vefâ Fî Ahbâri Dâri'l-Mustafa, Mısır 1326, I, 540.

58 Şibî, Asr-ı Saadet (Çev. Ö. Rıza Doğrul), İstanbul 1973, I, 275.

59 Bk. Nisâ, 4/51.

60 Al-i İmran, 3/72.

61 Martin Lings, İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed’in Hayatı (Çev. Nazife Şişman), İstanbul 1984, s. 184-185.

okumasını sağladı. İki taraf neredeyse birbirine girecekken Hz. Peygamber Muhâcirlerle gidip onları câhiliyeye benzemekten kurtardı, Gerçekten de İslâm dini onları Allah'ın birliği -tevhid- inancı ile tek gönül haline getirmişse de araplar arasında akrabalık gayreti pek fazla olduğundan zamanla ve rekabet yoluyla iki grup arasına tefrika düşme ihtimali vardı⁶². Bu tehlike aynı zamanda Muhâcirlerle Ensâr arasında da sözkonusu idi⁶³.

Yahûdîler bir yandan da dış müşriklerle ve içteki münafiklarla işbirliği içine giriyorlardı. Böylece hem kendi başlarına müstakil bir topluluk olarak hem de müşrikler ve münafiklarla işbirliği yaparak tehlike doğurma hususunda potansiyel bir güç teşkil ediyorlardı.

Öte yandan Mekke'li müşrikler de boş durmuyorlardı. Tıpkı Habeşistan'a hicret edenlerin peşini bırakmadıkları gibi Medine'ye hicret eden Muhâcirlerin peşini de bırakmıyorlardı. Mekke'li müşrik ileri gelenlerinin, Hz. Peygamber'in hicretiyle krallık tacından olan Abdullah b. Ubey b. Selûl'e hemen tehdit mektupları yazmaları bunun bir belirtisiydi. Mektuplarda, Muhâcirler derhal şehir dışı edilmedikleri takdirde Medine'nin yağmalanacağı, Muhâcirlere seyirci kalan yerlilerin de kendilerini bundan kurtaramayacakları ifade ediliyordu. Ayrıca Mekke'li müşrikler -ikili ittifaklarla kendilerine bağlı olsun olmasın- Kâ'be'nin bakıcısı ve mücaviri olmanın sağladığı itibarı kötüye kullanarak taşra araplarını Muhâcirler aleyhine kışkırtıyorlardı. Bunlar arasında ekonomik ambargoda yer alıyordu. Böylece müslümanlar maddi ve psikolojik bir baskıya maruz bırakılıyorlardı⁶⁴. Bu ortamda Hz. Peygamber bile bazı geceler evinin çevresinde bir muhafız olmasını arzu etmekte idi⁶⁵. Hatta bir defasında Hz. Peygamber yine böyle bir hisle yatağına yatmıştı ki bir süre sonra evinin çevresinde bir ses duydu, çıkıp baktığında Sa'd b. Ebî Vakkas (R.A.)'ın nöbet tuttuğunu gördü ve ona dua etti⁶⁶.

Medine'de bir de sayıları bin civarında olduğu sanılan münafıklar grubu vardı. Bilindiği gibi Mekke devrinde müslüman olanların imanından asla şüphe edilemezdi. Çünkü o devirde İslâm'a giriş dünyevi hayatla ilgili, insana hiçbir şey kazandırmadığı gibi üstelik kaybettiriyordu. Fakat Medine'de durum farklıydı, İslâm toplumu giderek teşkilâtlanıyordu, müntesiplerine giderek artan

62 Mahmud Esad, Târîh-i Dîn-i İslâm-İslâm Tarihi (sad. A. Lütfî Kazancı v. dğr.), İstanbul 1983, s. 547.

63 Nitekim yıllar sonra bile Benî Mustalik Gazyesinde Hz. Ömer'in sucusu Cehcah ile Hacrecilerden Sinan arasında önemsiz bir meseleden çıkan gayet ehemmiyetsiz bir anlaşmazlığı münafıklar tımandırıp Muhâcirler ile Ensâr arasına tefrika sokmak istemişlerse Hz. Peygamber ânında müdahale ile kötü bir gelişmeyi önlemiştir.

64 Bu baskının çeşitli boyutlarının sosyolojik bir tahliji için bk. İzzet Er, Muhâcirlerin Medine'ye İntibakının Psiko-Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözümleri, Diyanet Dergisi, XXV/2, s. 63-80.

65 Bu tarz nöbet tutma işi Mâide süresinin 67. âyeti nâzil olunca sona ermiştir.

66 Buhârî, Cihad, 222-223; el-Mübarekfürî, er-Rahîku'l-Mahtûm, s. 222 vd.

bir tempoda maddi avantajlar sağlayabilecekti. Bu yüzden bazı Medine'liler kalben iman etmeseler de bir takım maddi avantajlardan yararlanabilmek için şeklen müslüman statüsünde görünmeye çalıştılar. Bunlar el altından yahudiler ve dış müşriklerle işbirliği yapıyorlardı. Şehrin zayıf taraflarının tespiti ve müslümanların vaziyetlerinin iletilmesi gibi hususlarda casusluk yapıyorlardı. Hatta bu amaçla günün birinde sahte bir cami bile yaptıracaklarsa da Hz. Peygamber vahy-i ilâhî ile onu yıktıracaktı⁶⁷.

Medine devrinde İbn Ubey b. Selûl, münafıkların başı olarak, Mekke devrinde Ebû Cehil'in yapıp ettiklerine tekabül edecek zararlı işler yürüttüğü gibi, Ebû Âmir-i Fâsık da hemşehrilerini kışkırtarak Hz. Peygamber'i şehirden kovdurmaya çalışmışsa da bunun tam aksi tecelli etmiş ve kendisine tabi yaklaşık on kişi ile birlikte şehri terke mecbur olmuştur. Üstelik kaderin hikmetli bir tecellisi olarak gerek İbn Ubeyy'in oğlu Abdullah, gerekse Ebû Âmir'in oğlu Hanzala, samimi birer müslüman idiler.

Bu arada diğer bazı problemler de dikkatleri çekiyordu. Meselâ Evs ve Hazrec'in müslüman olan üyelerinin -hicretten sonraki ilk ay ve yıllarda- kabile duyguları ile hareket etmeleri sosyal entegrasyonda aksamalara yol açıyordu. Evs ve Hazrec'lilerin birbirlerinin peşinde namaz kılmakta çekimser davranmaları⁶⁸, Hz. Peygamber henüz Kuba'da iken Medine'li ilk müslümanlardan olan Es'ad b. Zürene (R.A.)'ın eski bir husumetten dolayı ziyarete gecikmiş olarak tebdil kıyafete geceleyn gelebilmesi ve bu durumun, Resûlüllâh'ın müdahalesiyle düzeltilmesi⁶⁹ Medine'de ictimâî bütünleşmenin önündeki engeller arasında idi.

Muhâcirlerin kendi yağıyla kavrulabilecekleri müstakil birer aile yuvasına kavuşmaları, halledilmesi icab eden problemlerden biri idi. Çünkü, hâlen Muhâcirler, Ensâr ailelerinin bir ferdi gibi onların yiyecek ve içeceklerine iştirak ediyorlardı⁷⁰. Muhâcirlerin bir yandan aileleri bölünmüştü, Mekke'de bıraktıkları evlerin ve aile fertlerinin müşriklerin tehdidinde maruz kaldıkları haberi geliyordu⁷¹. Mekke'li müşrikler, erkek çocuklarına, Muhâcirlerden olan gelinlerini boşatıyorlardı. İlâveten Medine'nin havası da Muhâcirlere iyi gelmemişti. Nitekim Hz. Ebû Bekir ve Bilâl-i Habeşî (R.A.) başta olmak üzere

67 Bk. Tevbe, 9/107-108. Tarihe Mescid-i Dirâr diye geçen bu yapı ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. İbn Hişam, IV, 173 vd.; Halebî, İnsanü'l-Uyûn, Beyrut ts., III, 144; İbnü'l-Esrîr, el-Kâmil, II, 281 vd.

68 İbn Hişam, II, 77. Hz. Peygamber'in henüz hicret etmediği sıralarda tesadüf edilen bu anlayış, Peygamber (S.A.S.)'in hicretini müteakip giderek kaybolacaktır.

69 Bk. Semhûdî, Vefâ'ü'l-Vefâ, I, 178. Hazrec'li olan Es'ad b. Zürene Buas Savaşında Evs'lilerden Nebtel b. Hâris'i öldürmüştü. Husumetin sebebi buydu. Hz. Peygamber'in ısrarı ile Evs'ten Sa'd b. Heyseme onu himayesine aldı ve durum böylece düzelmiş, Es'ad da gündüzleri de gelebilir olmuştu.

70 Muhâcirlerin Medine'de kimlerin evinde misafir edildikleri için bk. İbn Hişam, II, 120 vd. d.

71 Hicretten sekiz yıl sonra bile Mekke Fethi seferi hazırlıklarını Hatib b. Ebî Beltea'nın -Mekke'de himayesiz durumdaki aile fertlerine dokunulmaması ümidi içinde- müşriklere haber verme durumu, aile fertlerine yönelen müşrik tehdidinin Muhâcirlerde meydana getirdiği psikolojik baskı ve sıkıntının derecesini gösterir.

Muhâcirlerden çoğu sıtma ve benzeri hastalıklara yakalanmışlardı. Bilâl-i Habeşî, Mekke'ye olan hasretini şöyle dile getiriyordu: "-Mekke vadisinde etrafımı izhir ve celil otları sararak bir gece olsun geceler miyim? Bir gün gelip de Ukaz'daki Mecenne sularının başına varır mıyım? Mekke'nin Şâme ve Tufeyl dağları acaba bana bir kere daha görünürler mi? Yâ Rab! Şeybe b. Rebîa'ya, Umeyye b. Halef'e gadap eyle! Bunlar, zulmederek bizi anayurdumuzdan çıkardılar"⁷².

Hz. Peygamber hava ve su değişikliğine intibak edemiyerek hastalanan Muhâcirleri gördükçe "Yâ Rab! Mekke'yi bize sevdirdiğin gibi Medine'yi de sevdirdi, erzakımıza feyz ve bereket ihsâneyle! Ya Rab! Medine'nin havasını bizim için güzelleştir ve hastalıklardan arındır" diye dua ederdi. Hz. Âişe'nin nakline göre Resûlüllâh'ın bu duasının kabulüyle Medine'nin suyu ve havası, Muhâcirlerin sıhhatini bozmayacak şekle dönüşmüş, sıtma ve veba gibi Medine'de çok rastlanan hastalıkların eseri kesilmişti⁷³.

İşte bütün bunlar hicretten hemen sonra Hz. Peygamber'in karşısına "halledilmesi gereken bir yığın problem" olarak çıkmıştır.

Acaba Hz. Peygamber bu problemleri halletmek için neler yaptı? Nasıl bir çözüm yolu buldu? Evs ve Hazrec'in "Ensâr" adı altında birleşmeleri ve Muhâcirün-Ensâr entegrasyonu nasıl gerçekleşti? Şimdi bu soruların cevabını bulmaya çalışalım.

Meseleyi iki açıdan ele almak istiyoruz. Birincisi: Muhâcirün-Ensâr arasında bütünleşmeyi ve Ensâr ile Muhâcirün'un kendi aralarında yakınlaşmayı sağlayıcı teşebbüsler. İkincisi: Teşkilatlanma faaliyetleri ile siyasi otoritenin belirlenmesi ve Muhâcirün ile Ensâr'ın buna taban olarak ele alınıp gayr-i müslimlerin de bir kanun dahilinde yükümlülük altına sokulmak istenmesi, böylece Medine'de İslâm'ın güdümünde bir toplum oluşumu sağlanması.

İbn Sa'd'ın Tabakat'ında belirtildiğine göre Hz. Peygamber Medine'yi teşrif ettiği sırada müslümanlara ilk talimatı şu olmuştur: "Ey insanlar! Selâmı yayınız. Rastgeldiğinize açıkça selâm veriniz. Muhtaçlara yemek yediriniz, akrabınıza yardım ediniz ve onları ziyaret ediniz, herkesin uykuda olduğu bir sırada (geceleyin) namaz kılınız (Böyle yaparsanız) selâmetle cennete girersiniz"⁷⁴.

Bu talimat-ı Nebevî'de konumuzla alakalı üç şey dikkati çekmektedir: 1- Selâmlaşmak, 2- Muhtaçlara yemek yedirmek, 3- Akrabaya yardım ve ziyaretleşmek.

72 İbn Hişam, II, 238 vd.

73 Tecrid, VI, 246. Bütün bu problemler ve çözüm yolları ile ilgili sosyolojik bir izah için bk. İzzet Er, a.g.m., Diyanet Dergisi, XXV/2, s. 63-73.

74 İbn Sa'd, Tabakat, I, 235.

İslâm toplumunun, varlığının sağlıklı biçimde devamı için her zaman mühim addolunan bu tavsiyeler, yukarıda sıralanan problemlerin iç içe bulunduğu bir toplumda ve de hicretten hemen sonra söylenmişse daha da ehemmiyet kazanmaktadır. Çünkü selâmlaşma, muhtaçların doyurulması ve sıla-i rahmin gözetilerek yakınlar arası ziyaretleşmelerin yürütülmesi hep sosyal muhtevalı isteklerdir. Görülüyor ki, problemlerin halli için Hz. Peygamber'in attığı ilk adımlardan biri fertlerde içtimâî tesanüd şuurunu doğuracak tavsiyeleri buyurmasıdır. Keza, Hz. Peygamber'in gerek Kuba'da, gerekse Medine'de ilk yaptığı işlerden biri câmi (Mescid-i Kuba - Mescid-i Nebî) yapımı olmuştur. Beş vakitte, inananları kendi bünyesinde toplayacak cami, ibadetlerin îfa edildiği yer olmanın ötesinde o gün için siyâsî, içtimâî, ilmî, kültürel ve iktisadi meselelerin konuşulduğu bir mekan olup sosyal bütünleşmenin sağlanmasında ehemmiyetli bir fonksiyona haizdir. Nitekim her iki caminin yapımı da gerek Muhâcirîn, gerekse Ensâr arasında büyük heyecan uyandırmıştır. Çünkü gerek Hz. Peygamber, gerekse Hz. Ebû Bekir gibi on üç yıldan beri İslâm'ın yayılmasında emeği geçenler mescidlerin yapılışında bir işçi gibi çalışmışlardı. Hz. Peygamber'in, böylesine coşku ile katıldığı bir yapıda Muhâcirîn ve Ensâr birbirleriyle yarışarcasına bütün samimiyet ve derûnî heyecanlarıyla çalışmakta idiler. Resûl-i Ekrem'in "Hakiki ecir âhiret ecriştir, bütün gayretleriyle çalışan şu Ensâr'ı ve Muhâcirleri mağfiretine eriştir Allahım!"⁷⁵ şeklindeki duası, mescidin inşasında içtenlikle çalışanlara verilmiş en büyük armağan idi.

Hicretten yaklaşık beş ay sonra Resûlüllâh'ın Muhâcirler ve Ensâr arasında gerçekleştirdiği kardeşlik tesisi, Medine İslâm toplumunda bütünleşmenin sağlanmasında ve o günkü sosyo-kültürel-ekonomik problemlerin çözümünde kayda değer en önemli gelişmelerden biridir⁷⁶. Hz. Peygamber'in bu iki zümre arasında tahakkuk ettirdiği muâhâtin "hulf denilen câhiliye âdetinin ortadan kaldırılması, Muhâcirlerin Medine'ye intibaklarının sağlanması, onlara maddî destek imkânları araştırılırken bunun mânevî bir kardeşlikle desteklenmesi, yardım görenlerde doğabilecek psikolojik ezikliğin izalesi; o zamana kadar geçen ağır şartlarda sabırla tecrübe kazanan Muhâcirlerin Ensâra mürşid, Ensârın da diğerlerine bir nevî talebe kılınarak terbiyevî bir hareketin programlanması, ashâb arasında ortak zevklerin yaygınlaştırılıp seciye ve karakter beraberliğinin sağlanması; zihniyet beraberliği içinde inkârcı, münafık ve yahudi fitnesine karşı ümmet arasında tesanüdüün temin edilmesi..." gibi hikmetleri vardı.

75 İbn Hişam, II, 142; İbn Sa'd, I, 240.

76 Bk. Martin Lings, İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, s. 183-187; Mehmed Şeker, İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Ankara 1984, s. 44; Mücteba Uğur, Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu, İstanbul 1980, s. 101-106; Muhammed Gazalî, Fıkhu's-Sîre (Çev. Resul Tosun), İstanbul 1987, s. 197-198; İzzet Er, Muhâcirlerin Medine'ye İntibakının Psiko-Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözümleri, Diyanet Dergisi, XXV/2, s. 63-80.

Gerçekten de Evs ile Hazrec'liler, Muhâcirlere fevkalâde yakınlık göstermişler, onları hurmalıklarına ve evlerine ortak etmişlerdi. Ensâr: "Yâ Resûlellâh! Hurmalıklarımızı Muhâcir kardeşlerimizle aramızda taksim et" demişler, Resûlüllâh da "Hayır! Öyle olmaz! Mülkiyeti verilmez, ancak Muhâcirler emekleriyle iştirak ederler, sularlar, tımar ederler. Böylece aranızda mahsulü taksim edersiniz" buyurdu. İki taraf da buna razı oldular. Esnâr-Muhâcirün arasındaki muâhâtın sosyal dayanışma hedeflerine erişme noktasından dikkati çeken bir örnek Sa'd b. Rebi ile Abdurrahman b. Avf arasında vuku bulan kardeşlik akışıdır. Buna göre, aralarında kardeşlik kurulduktan sonra Ensâr'dan Sa'd b. Rebi Muhâciründen Abdurrahman b. Avf'a: "Ben mal cihetiyle Ensâr'ın en zenginiyim, malımın yarısını sana ayırdım. Sonra bak, iki kadından hangisini dilerse senin hesabına boşarım, iddeti geçince onunla evlenirsin" dedi. Abdurrahman b. Avf ise Sa'd'a: "Allah, ehlini ve malını sana mübarek eylesin! Benim bunlara ihtiyacım yoktur. İçinde ticaret yapılan bir çarşınız yok mu? Beni o pazara götürünüz, bana rehberlik ediniz" dedi.

Bunun üzerine Sa'd, Abdurrahman'ı Kaynuka çarşısına götürdü ve ona bir miktar sermaye verdi. Ticarî işlerde tecrübesiyle tanınan Abdurrahman kısa zamanda geçimini kendi kendine sağlayabilecek hale geldi ve Ensârdan bir kadınla evlendi^{76/a}.

Bu olayda Ensârdan olan zâtın şahsında ortaya çıkan örnek davranış, bir müslümanın, yoksul din kardeşini mâlî bakımdan içtenlikle desteklemesi; Muhâciründen olan zâtın şahsında ortaya çıkan örnek davranış ise; izzet-i nefis, mürüvvet, iffet ve vakara ehemmiyet vermesi; müteşebbis, cesur, çalışkan ve gayretli olması, alın teri ve el emeğiyle kazandığını diğer şekillere tercih etmesidir.

Diğer taraftan -nakledildiğine göre- Suffe öğrencilerinden Hz. Ebû Hüreyre aşıktan iyice zayıflayıp ayakta bile kalmaya tahammülsüz düşünce, durumunu, Hz. Peygamber'e arzemiş, Resûlüllâh'ın evinde de o sırada onu doyuracak yiyecek bulunmayınca orada bulunan Ensâr'dan bir zat (muhtemelen Ebu Talha (R.A.)) onu -bir an için kendi yoksulluğunu unutarak- evine götürmüş, evde sadece iki çocuğuna yetecek yegâne yicelerini misafire hazırlayıp çocuklarını aç yatırmışlar, kendileri de karı-koca aç gecelemişler, ancak, aç kaldıkları zannıyla üzülmelerini önlemek için kandili yakıp söndürerek yemek yiyor gibi davranmışlar. Sabah namazı için camiye gittiklerinde namazı müteâkip Hz. Peygamber, Ebû Talha'ya: "-Allan Teâlâ Hazretleri, karı-koca olarak sizin bu gece yaptığımız güzel hareketten hoşnut oldu ve hakkınızda, '...Ve Ensâr, kendileri ihtiyaç sahibi olsa dahi misafir ve Muhâcirleri kendi nefislerine tercih ederler" âyetini inzâl etti"⁷⁷.

76/a Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 3.

Ensârın bu davranışı, İslâm ahlâkına "İsâr: Kendisi muhtaç olsa bile din kardeşini kendine tercih" olarak geçmiştir.

Keza Hz. Peygamber, Benî Nadîr ganimetlerini Muhâcirler arasında taksim etmiş, Ensârdan sadece üç fakire hisse ayırmıştı. Hz. Peygamber'in, bu durum karşısında Muhâcirlerin, Ensârın hurmalıklarındaki hisselerinin kaldırılması tek-
lifine mukabil onlar Muhâcirlerin kendi mallarındaki hisselerinin devam etmesini, bununla beraber ganimetlerin de sadece onlar arasında dağıtılmasını isteyerek üstün bir mürüvvet göstermişlerdir. Yukarıda meâlini verdiğimiz âyetin sebeb-i nüzûlü olarak bu taksim işinde Ensârın gösterdiği feragat da ileri sürülür. el-Belâzurî bu görüşte olup Ensârın bu feragatı karşısında Hz. Ebû Bekir'in de şöyle dediğini nakleder: "Ey Ensâr! Allah sizi hayırla mükâfatlandırınsın, Allah'a yemin ederim ki, bizimle sizin durumunuz ancak el-Ganeve'nin şu beyitlerindeki örneğe uymaktadır:

"Papucumuzun iki ayağımızla birlikte kayıp, ayaklarımızın sürçtüğü sırada, bize yapmış oldukları iyiliklerden dolayı Allah, Cafer Oğullarına hayırlar ihsân eylesin! Onlar bizi usandırmaktan çekindiler; onların bizim için katlandıklarına şayet annemiz katlanmış olsaydı bizden usanırdı..."⁷⁸.

Buna benzer bir ikram da Bahreyn arazisinin taksiminde ortaya çıkmış, Ensâr burada da kendi hisselerinin Muhâcir kardeşlerine verilmesini istemişler, Hz. Peygamber'de onları Kevser Havuzu başında kendisine kavuşmakla müjdelemiştir^{78/a}.

Ensâr'ın kardeşlik çerçevesindeki bu kabil yardımları müslümanların Medine'de bir süre sonra Muhâcirler kanalıyla iktisâdî hayatta söz sahibi olmalarına yol açmıştır. Daha evvel şehirde sadece yahûdî çarşı-pazarı vardı, Evs ile Hazrec kabileleri ağır faiz ve rehinlerle iktisâden daima geri düzeyde tutuluyorlardı. Ensâr -Muhâcirûn bütünleşmesi neticesinde müslüman çarşı-pazarı kurulmuş ve İslâm'ın ticarî hayata getirdiği değerler uygulama alanına kavuşmuş, netice olarak da Ensâr, yahûdilerin iktisadi hegemonyasından kurtulmuştur.

Diğer taraftan Ömer b. Hattab ile mânevî kardeşi İtban b. Mâlik el-Ensârî'nin Hz. Peygamber'i sıra ile takip ederek, öğrendiklerini akşam olunca evlerinde birbirlerine aktarmaları muâhât tesisinin fevkalade ilginç sonuçları arasında sayılmalıdır.

Muâhâtın en kayda değer sonuçlarından biri de başlangıçta kardeşler arasında mirasın câri olmasıdır. Ancak Bedir harbinden sonra nazil olan

77 Haşr, 59/9. Olay için bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 10.

78 el-Belâzurî, Fütûhu'l-Bıldân (Çev. Mustafa Fayda), s. 27-28.6

78/a Tecrid, X, 15.

"...Akrabalık yönünden yakınlıkları olanlar, Allah'ın hükmüne göre mirasta birbirlerine daha yakındır"⁷⁹ âyetini müteâkip Muhâcirlere Ensâr arasında din kardeşliği üzere cereyan eden tevarüs, bundan sonra geçerlilikten kaldırılmış ve mü'minler arasında miras, akrabaya ait kılınmıştır. Ancak muâhât: "Yardımlaşma, birbirine destek olma, öğüt verme, öğüt alma" tarzında her zaman yürürlükte kalmış ve bu anlamdaki kardeşlik daha sonra "Mü'minler ancak kardeşler..."⁸⁰ âyetinin hükmünce bütün mü'minleri içine alacak şekilde umumîleştirilmiştir. Kardeşlik sonunda ortaya çıkan dayanışmanın ilâhî bir lütuf olduğuna Kur'ân-ı Kerim'de işaret edilmektedir: "..Allah'ın, üzerinizdeki nimetini düşünün ki, câhiliye devrinde birbirinize düşmanlar iken O, sizin kalpleriniz arasında ülfet meydana getirdi ve onun nimeti sayesinde din kardeşleri oldunuz..."⁸¹.

Genelde Ensârın Hz. Peygamber'e ve diğer Muhâcirlere ilgisi, yakınlığı ve yardımı sürekli olmuştur. Hicretten sonra Hz. Peygamber yedi ay kadar Ensârdan Ebû Eyyûb el-Ensârî (Halid b. Zeyd) (R.A.)'ın evinde kalmıştır. Bu esnada Ensârın çeşitli kollarına mensup aileler Resûlüllâh'a münavebe ile yemek getiriyorlar, hediyeler sunuyorlar, o da bunların azı ile yetinerek geri kalanını yoksul Muhâcirlere dağıtıyor, bazen de onları çağırarak müşterek bir sofrada yiyorlardı. Ensârdan Ümmü Süleym'in "Ensâr kadınları size bir takım hediyeler vererek iftihar edecek işler yaptılar. Benimse size hizmet etsin diye şu çocuğu vermektan başka yapacak bir şeyim yok" diyerek 8-10 yaşlarındaki oğlu Enes'i hizmet etsin diye Hz. Peygamber'e teslim etmesi kadın erkek, yediden yetmişe Ensârın, Hz. Peygamber'e ve onun şahsında bütün Muhâcirlere karşı nasıl bir hamiyet, ilgi, yardım ve destek yarışında olduklarını göstermesi bakımından ilginçtir. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber bir Muhâcîr olmasaydı kendisini Ensârdan biri sayacağını söylüyor, böylece samimi desteğini gördüğü Ensârı başkalarına tercih edişini en belli bir üslupla ifade etmiş oluyor. Bu, Ensârın; ahde vefâ, komşuluk, arkadaşlık hukukuna feragatla uyma gibi faziletleri haiz bulunmalarına mebnidir. Hicretten sonra en büyük faziletin, Allah rızası için İslam'a ve müslümanlara yardım olduğu bedihidir. İşte Ensâr bunu îfa etmiştir. Nitekim, olayların içinde yaşayanlardan Hz. Ebû Hüreyre "Babam anam kurban olsun ki, Resûlüllâh, Ensâr hakkında bu derece şehâdetleriyle vakıa muhalif bir söz söylemiş değildir. Hakikaten Ensâr, Resûlüllâh'ı sinelerine basmışlar, yüksek yardımda bulunmuşlardır"⁸² demektedir. Kur'ân-ı Kerim'in beyanına göre

79 Enfâl, 8/75.

80 Hucûrât, 49/10.

81 Âl-i İmran, 3/103.

82 Tecrid, X, 8.

Muhâcirlerle Ensâr birbirinin dostlarıdır. "Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler, işte bunlar birbirlerinin dostudurlar..."⁸³.

Ensârın Muhâcirlere sürekli destek ve ilgisini, tarihî bir anektot gibi nakledilen şu hadise ile de belgelemek imkânına sahip bulunmaktayız: Hz. Enes b. Mâlik, Cerir b. Abdillâh el-Becelî ile bir sefere çıktı. Yaşça büyük olduğu halde Cerîr, Hz. Enes'e hizmet ediyordu. Enes, bundan vazgeçmesini tenbih ettiyse de o: "Ben Ensârı, Resûlüllâh'a öyle hizmet yaparlarken gördüm ki, artık Ensârdan herhangi birisi ile yoldaşlık edersem muhakkak ben ona hizmet edeceğim diye yemin ettim" dedi⁸⁴.

Hz. Peygamber Evs-Hazrec birliğini ve Muhâcirün-Ensâr bütünleşmesini sağlayıcı bir dizi tedbir aldıktan sonra halli zaruri siyâsî meselelerle ilgilenmeye koyuldu. Ülkenin tanzimi, harp ve siyâsî ilişkiler de dahil, yabancılarla münasebetlerin düzenlenmesi gerekiyordu. Bu yeni ülkede oluşan siyâsî topluluk mensuplarının devlet iktidarının temsilcisi durumundaki Hz. Peygamber'e olan mâlî, kazâî ve askerî ilişkilerinde sahip oldukları haklar ve vecibelerin gösterilmesi de gerekiyordu. Bunun için Hz. Peygamber, hicretin birinci yılında muâhât tesisi ile paralel olarak bir de Muhâcirün, Ensâr ve şehrin yahûdî sakinlerinin karşılıklı olarak vazife, sorumluluk ve yükümlülüklerini belirleyen bir kanunu yürürlüğe koydu. İbn Hişam'da "Kitâb" olarak geçen⁸⁵ bu kanun bazı son devir İslâm tarihi araştırmacılarınca "İslâm'da İlk Anayasa" olarak vasıflandırılmıştır⁸⁶.

Bu "Kitâb"ın ilk maddesinde bu kanunun "Kureyş'li ve Yesrib'li müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla, onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için hazırlandığı ve bu zümrelerin diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmia) teşkil ettiği" belirtilmektedir.

"Kitâb"ta müslümanları sarsılmaz bağlarla birbirine bağlayan, birbirlerinin aleyhine çalışmalarını önleyen pek çok hüküm bulunuyordu. Meselâ on üçüncü maddede şöyle denilmekteydi: "Takva sahibi mü'minler, kendi aralarından müte-cavize ve haksız bir fiil îkâmı tasarlayan yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kastını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır".

83 Enfâl, 8/72.

84 Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 181.

85 Bk. İbn Hişam, II, 147.

86 Bk. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 118-135; Devâlûbî, İslâm'da Devlet ve İktidar (Çev. Mehmed S. Hatiboğlu), İstanbul 1985, s. 48-49; Salih Tuğ, İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul 1969, s. 31 vd.; Aynı Müellif, Hicretle Gelen Devlet ve Anayasa Nizamı (Nesil Dergisi, Ekim-Kasım 1979), s. 35-41.

Hülâsa, bu kanuna göre bütün mü'minlerin bir cemaat teşkil ettiği belirtildikten sonra, her işte dayanışma içinde oldukları, hak ve vazifelerde ortak prensiplere bağlı buldukları vurgulanmakta, Medine'deki bütün kabileler ayrı ayrı sayılarak hepsinin kardeş olduğu ifade edilmektedir.

Kanuna göre mü'minler içlerinden hiçbirini borca batmış bir vaziyette bırakmayarak ona yardım edecekler, mü'minlerden hiç kimse haksızlık edenlere yardım etmeyecek; hile yapanlara, bozgunculara, ahlâksız ve fena kişilere mukavemet edecekleri gibi birbirlerini de destekleyeceklerdir.

Mü'minler bir savaş çıkınca ortak hareket edecekleri gibi, barışı da birlikte yapıp yürütecekler, müşrikleri ne suretle olursa olsun asla himaye etmeyeceklerdir.

Mü'minler cinayetten sakınacakları gibi cânîyi de himaye etmeyeceklerdir. Yürürlüğe giren bu hükümler çerçevesinde çıkacak herhangi bir ihtilâfta hakem Allah'ın Kitâb'ı ve Resûlüllâh olacaktır⁸⁷.

Kanununun Yahûdilerle alâkalı kısımlarında da "Her iki zümrenin; inanışlarında hür olacakları, huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürecekleri, iki topluluktan biri bilmeceburiye üçüncü tarafa harp ilan ederse birbirlerine yardım edecekleri, diyetleri belli esaslar dahilinde ortaklaşa ödeyecekleri, müşriklerle işbirliği yapamayacakları..." gibi hususlar hükme bağlanmıştı.

Hz. Peygamber'in hazırladığı bu kapsamlı kanunun konumuzla direkt alâkalı kısmına dair iki noktaya değinmek yararlı olacaktır:

Birincisi: Bu kanunun Muhâcirûn-Ensâr arasındaki muâhât tesisi ile aynı aylarda ortaya çıkması bizi, farklı kabilelerden oluşan İslâm toplumunda İctimâî bütünleşme sürecini hızlandırma gayesini taşıdığı istikametinde düşündürmektedir. Çünkü yazılı bir kayda bağlanmaksızın kafa ve gönüllere nakşedilen bilgilerle din kardeşliği çerçevesinde öğretilip sevdirmek istenen esaslar bu kanunla bilfiil hükme bağlanmakta ve müslümanlardan uymayanların siyâsî otoritenin takibine maruz kalacağı belirtilmektedir. Bilhassa yukarıda açık bir örnek olarak metnini naklettiğimiz on üçüncü madde bu açıdan fevkalâde dikkat çekicidir. Buna göre mü'minler; mütecavize, haksız bir iş yapmayı tasarlıyana, bir hakka tecavüzü düşünene, müslümanlar arasında bir karışıklık tasarlayana karşı olacaklar. Bunları yapmak isteyenler onlardan birinin evlâdı bile olsa hepsi onun aleyhinde birleşecektir. Hz. Peygamber mü'minler arasında huzur ve dayanışmaya o kadar ehemmiyet veriyor ki, bunu belirtmek için en câlib-i dikkat örneği kanun metnine yerleştirerek mü'minleri derin derin düşündürüyor. Bilindiği gibi insanın çeşitli zaaflarının başında evlâdına düşkünlüğü, rikkati,

87 İbn Hişam, II, 147 vd. d; Şah Muînüddin Ahmed Nedvî, Asr-ı Saâdet-Peygamberimizin Ashâbı (nşr. Eşref Edib), İstanbul 1384-1964, IV, 254 vd. d.

yaptığı kötülükler karşısında bile ona sahip çıkma içgüdüsü ve onu her hâlükârda savunma arzusu gelir. Fakat Hz. Muhammed (S.A.S.) bu madde ile beşerin bu za'fının kanuna karşı suç işleyen evlâdının himayesine mazeret teşkil edemeyeceğini, böyle yapan olursa onun da suçlu sayılacağını belirtmiş oluyor. Bu nebevî terbiyenin ilk devir müslümanlarının gönüllerine ne derece yerleşmiş olduğunu baba ve evlâtların, dayıların, amcaların gerektiğinde karşı cephelerde yer almış olmalarından ve müslümanların müşrikler veya münafıklar cephesinde yer alan yakın akrabalarına İslâm aleyhine herhangi bir destek vermeyişlerinden de anlayabiliyoruz.

İkincisi: Bu kanunda millet kavramı içine yahûdilerin de alınması ile bu zümrenin yakın gelecekte müslümanlara yöneltebilecekleri taşkınlık ve tecavüzlere karşı Hz. Peygamber tarafından anında tedbir alabilme imkânı sağlanmış oluyordu. Böylece Hz. Peygamber zaman kazanarak önce Muhâcirûn-Ensâr arasındaki bütünleşmeyi temin etmeyi amaçlıyordu. Çünkü gerek sulhta arzu edilen istikrar ve disiplinin temini, gerekse bir savaş ve karışıklık halinde düşmana karşı savunma veya hücum hazırlıklarının yapılması, ictimâî bütünleşme ile yakinen alâkalı idi.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in hicretten sonra Evs-Hazrec ve Muhâcirûn-Ensâr arasında aylar ve yıllar içinde meydana getirdiği ictimâî bütünleşmenin doğurduğu zafer ve fetih ortamı bize "İslâm tarihinde fetih ve zaferler, içteki ictimâî bütünleşmenin dışı muvaffakiyet halinde yansımasıdır" mesajını iletmektedir.

Diğer taraftan, İslâm tarihinde Muhâcirûn, Allah ve Resûlü'nün rızasına erişmek için fedakârlığı; zahmetlere, meşakkatlere tahammülü, feragatı, sabır ve sebatı; büyüme, gelişme ve muvaffakiyet umudunu yitirmeden şuurlu bir şekilde çalışmayı; Ensâr ise, Allah ve Resûlü'nün rızasına erişme uğrunda müşkilâta sabreden, gayretli mü'minlere aynı maksatla gönül hoşluğu içinde yardım etmeyi, böylelerine her yönüyle destek olmayı simgeler. Muhâcirûn-Ensâr bütünleşmesi ise birlik-beraberliğin daima kuvvet ve tekâmül sebebi olduğunu vurgular.

İşte Hz. Peygamber, hayatın akışı içinde kabileciliğin en mühim kriter sayılageldiği, bu yüzden de sık sık düşmanlığın yeşerdiği bir zamanda, hicretten sonra Medine'de Muhâcirûn ve Ensâr'a kazandırdığı İslâmî sorumluluk ve ortak değer yargıları ile ideal birliği sayesinde asırlardır birbirine düşman ve yabancı olan kabileler arasında tam bir bütünleşme sağlamayı başarmıştır. Asr-ı Saâdet neslinin Hz. Muhammed (S.A.V.)'in önderliğinde eriştiği bu yüksek seviye, kıyamete kadar gelecek İslâm toplumlarının bütünü için örnek olmaya devam edecektir.